

УДК 627.152.153(282)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЛАВИ СЕРЕДНЬОЇ ТЕЧІЇ р. УДАЙ

Г. М. Хланта

Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж імені І. Я. Франка,
вул. Перемоги, 170, Прилуки, Чернігівська обл., 17500, Україна

Прилуччина – один із багатьох мальовничих куточків України. Ще з самої давнини люди будували міста на берегах річок, які вони використовували у різних цілях. Прилуки знаходяться на березі річки Удай, яка разом зі своїми притоками протікає через увесь Прилуцький район.

Удай тече Придніпровською низовиною і має покручене русло завдовжки 327 км. Площа його басейну – 7030 кв. км. похил річки – 0,2 м/км, швидкість течії – 0,1 м/сек. Долина трапецієвидна, терасована; шириною до 2,5-3 км. Заплава двостороння, заболочена, на окремих ділянках осушена, переважна ширина 0,4-0,5 км; є стариці. Початок Удай бере поблизу колишнього Жукового хутора (ліворуч від шляху з Мартинівки на Парафіївку) на Ічнянщині з Мохової долини 139 м над рівнем моря. Цікаво, і що неподалік беруть початок ще й притоки Удаю – Лисогір, Парафіївка, Смош. Удай, із правого боку, впадає в річку Сулу (навпроти села Березотчі біля м. Лубни). Найбільшими притоками Удаю є Перевід та Лисогір.

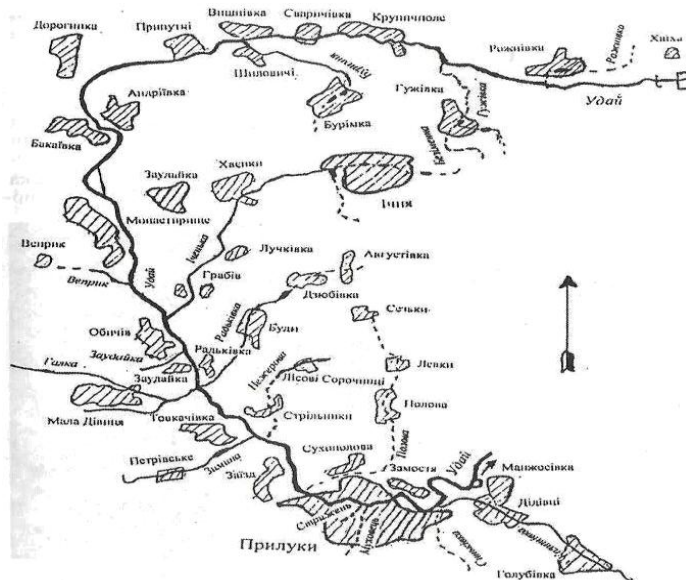

Схема басейну річки Удай від витоків до Прилук

Про Удай залишили спогади мандрівник Отто фон Гун (1805), історик Микола Маркевич (1856), який писав "... на вершині Удаю... де я ще пам'ятаю багато води, зараз проїхати можна тільки весною". Експедиція Академії наук УРСР проводилася у 1924–1925 роках

дослідження середньої течії р. Удай. Особливу увагу під час експедиції звертали на природно – гідрологічні особливості р. Удай та її приток, вивчення болотної рослинності та ролі останньої у веденні сільського господарства. У 30–40 роках минулого століття за завданням Інституту торфу дослідження водно – болотної рослинності проводив Д. К. Зеров. Д. Я. Афанасьєв у 50-х роках досліджував видову різноманітність заплавних лук. Ця робота була продовжена у 1962 році А. С. Балашовим та А. Ф. Кучерявою. В 70-х роках природні рослинні угруповання південних районів Чернігівщини вивчав С. Молярчук. Протягом 90-х років минулого століття значну роботу по вивченню рослинності заплави майбутнього заказника проводили викладачі та студенти Прилуцького педагогічного училища. У 2005 році туристично – екологічним клубом „Екоспектр” (керівник Скиба Ю.В.) було встановлено, що в межах заказника розташовані 23 джерела, що живлять річку.

Провівши аналіз видового складу рослинності заказника, у останній можна чітко виділити наступні екологічні групи:

1. рослинність повністю занурена або така, що має плаваюче листя;
2. прибережна та болотна рослинність;
3. рослинність заплавних лук;
4. рослинність тераси р. Удай, що представлена суходільними луками та лісовими масивами.

Водна рослинність займає до 12% загальної площі і розміщена по центру русла річки Удай, де швидкість течій найбільша і перешкоджає процесам заростання. Серед рослин водного розвитку з плаваючим листям можна виділити наступні групи рослинності з типовими представниками (за класифікацією Молярчука):

а) рослини, зв'язані з ґрунтом – дном водойми. Нами були виявлені червонокнижні види латаття біле, та глечики жовті;

б) рослини вільноплаваючі. У великій кількості зустрічаються Ряска мала, жабурник звичайний, тілоріз алоєвидний. Слід відмітити наявність червонокнижного виду сальвінії плаваючої..

Серед рослин виключно водного розвитку зустрічаються рдесник блискучий, рдесник пронизанolistий, елодея канадська, кушир занурений

Оскільки заплава р. Удай сильно заболочена, то болотна рослинність представлена досить широко. У прибережній частині р. Удай поширені зарості рогузу вузьколистого лепехи, частухи подорожникової, очерету. У окремих місцях зустрічаються їжача голівка проста, лепешняк великий, хвощ болотний, щавель водяний, жовтозілля болотне, жовтець язикolistий, стрілолист звичайний, калюжниця болотна, сусак зонтичний, щитник гребнястий, лепешняк плаваючий, цикута отруйна.

Болото займає до 70% всієї території. Серед болотної рослинності домінує очерет з домішками рогузу. У верхньому ярусі цього

фітоценозу зустрічаються кущі верби попелястої, білолозу або верби тричинкової, верболозу або верби п'ятитичинкової. Тут зустрічаються осоки та різнотрав'я: осока омська, осока пухирчаста, осока зближена, плакун верболистий, знїт болотний, вовконіг європейський. Таким чином, заболочену заплаву можна віднести до різнотравно-очеретяних боліт, у яких другий ярус, представлений різнотрав'ям більш розвинений.

Заплавні луки утворилися на дні балок. Щороку під час повені талі води, що стікають з терас, несуть велику кількість мулу та ґрунту з навколишніх сільськогосподарських угідь. Рівень води в Удаї піднімається на 1-1,5 м. Тому заплавні луки характеризуються підвищеною гумусністю та високим рівнем зволоження (у травні-червні вода стоїть над ґрунтом до 10-15 см.). Заплавні луки є логічним продовженням болота і належать до болотистих лук. Серед рослинності заплавної луки переважають болотнотонконогові угруповання вогнисто-жовтецево-тонкомітлицеві угруповання, зонтично-сусаково-живокостові угруповання.

Рослинність тераси р. Удаї представлена суходольними луками схилів балок та окремими лісовими масивами. На схилах балок переважають суходольні луки з основою травноостою із злакових рослин: грястиця збірна, тонконіг лучний (мітлиця біла та різнотрав'я, що складається з астрагалу шерстистоквіткового, королиці звичайної, жовтецю вогнистого, гадючника в'язолистого, молочаю кипарисовидного, буркуна лікарського, шавлії лучної, дзвоників розлогих, материнки, звіробоя продірявленого на більш зволжених ділянках герані криваво-червоної. На терасах окремими формаціями зустрічаються залізняк бульбистий, сон чорніючий, алтея лікарська.

Окремі лісові масиви представлені вільшанниками, грабняками та березняками. Серед деревостою поширені вільха клейка, тополя біла, осика тремтяча. На більш посушливих місцях зустрічаються в'яз граболистий, дуб звичайний, береза бородавчаста, граб, клен гостролистий, клен татарський. Звичайними видами фітоценозу лісу є кущі черемхи звичайної, глоду криваво-червоного, бузини чорної та бузини червоної. На лісових галявинах приваблюють зір алтея лікарська, адоніс весняний, дзвоники персиколисті, анемона дібровна.

Фауна. Ріки Прилуччини були багаті на рибу. Тут водилися лящі, язі, соми, лини, окуні, плотва, карасі, йоржі, краснопірка, вугрі. У 1780 в Удаї ловилися: карасі, лини, щуки, окуні, лящі, язі, соми, в'юни, а також раки. На цей час у річках, озерах і ставках Удайського басейну водяться: амур білий, бичок, бобир, верховодка, вівсянка (мілька), в'язь, в'юн, йорж, карась золотий і срібний, короп, краснопірка, лин, лящ, окунь, пічкур, плитка, товстолобик, щука, а також раки.

Зараз, на жаль, ми мусимо стверджувати, що кількість риби незрівнянно зменшилася. Краса навколишніх схилів річки та сильна течія приваблює прихильників байдарочного спорту. Також є види тварин, які занесені до Червоної книги України - горностай

Таким чином, заказник має велике практичне значення в галузі збереження природних ландшафтів: він є місцем гніздувань багатьох видів водоплаваючих птахів; живить прилеглі лісові фітоценози; виконує кліматотворчу роль у даному регіоні; джерела заказника живлять річку Удай; заплавні луки використовуються як сільськогосподарські угіддя.

Література

1. Географічна енциклопедія України: в 3-х томах / Редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. – К.: «Українська радянська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1989
2. Саратов І. Водоймища міста І. Саратов // Вечір Харків. – 1975.
3. Савон Олексій Антонович. Удай тихоплинний (Минуле і сучасне річки та її притоків): довідник. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007.